

Papírové peníze.

U peněz papírových odlišuje se jako u peněz kovových plnoobsažných dvojí stránka: jsou představitelem majetku a jsou zároveň nezbytným prostředkovatelem směn statků.

V prvním směru představují papírové peníze hodnotu svým obsahem, jsou soukromohospodářskou pohledávkou vůči tomu, kdo je vydal do oběhu. Jsou-li to bankovky, pak zakládají za pravidelných poměrů nárok, že budou kdykoli na požádání směněny za plnoobsažné peníze kovové, za zlato. Hodnota tohoto nároku je poměrně pevná, neboť pohledávka bankovkou vůči bance založená je mimo případy mimořádné totožna s příslušným množstvím zlata, a má aspoň tou měrou stálou hodnotu jako každý jiný statek věcný.

Ale tuto „obsahovou“ či vnitřní hodnotu bankovek křížuje, kryje a proniká hodnota jiná, jež kotví v druhé vlastnosti peněz, v jejich úloze prostředníka směn statků. Poněvadž na dnešním stupni vývoje hospodářství peněžního se směny statků v pravidelných dobách dějí vesměs pomocí peněz a peníze se přijímají a vydávají hlavně v této úloze prostředníka směn, putující tu namnoze velmi rychle z ruky do ruky, zapomíná se za klidných dob téměř úplně na jejich vnitřní hodnotu, a každý má na zřeteli jen jejich hodnotu směnnou, totiž, kolik je za ně možno v daném okamžiku směnou dostatí těch neb oněch statků jiných.

Nejsamostatněji tato směnná hodnota peněz vyniká u státovek s nuceným oběhem. Jimi se stát zavazuje, že je bude přijímati při platech a nařizuje zároveň, že je musí všichni občané rovněž přijímati i od něho, i mezi sebou při platech. Také státovky mají svoji vnitřní hodnotu, zakládají nárok vůči státu, ale o ten se nikdo nestará, přijímaje a vydávaje státovky; patrně se každý spokojuje tím, že by se mohl včas jich zbaviti nákupem statků, kdyby snad vskutku nějaké nebezpečí ztráty na pohledávce vůči státu hrozilo. Nejlepší důkaz o tom byl podán u nás v nynější světové válce. Ač každý viděl, jak obrovité sumy papírových peněz stát do oběhu vhlání a nakonec se již docela zřejmě — ne zrovna moudře — psalo, že snad budou peníze ty prohlášeny z větší části za neplatné, takže jich nebude ani stát, ani kdo jiný již musiti ani při platech přijímati, přes to přijímali jsme všichni papírové koruny i při směnách dále.

Příčina je dvojitá. Jednak je to zmíněná nezbytnost peněz v jejich prostředkovatelské úloze směn, vždyť těch, kteří mají a vyrábějí věcné statky a mohou si vypomoci naturálními směňami, je poměrně málo. Mimo to působí tu však ještě příčina jiná, které si ani dosti neuvědomujeme, jež vysvětluje zmíněný zjev právě se zřetelem na nápadnou okolnost, že ani zřejmý převýšed papírových peněz, jichž tedy není v době výdaje nezbytně oběhu k prostředkování směn potřebí, nevzbuzuje zvláštní nedůvěry ve příčině likvidace obsahové hodnoty státovek: je to poneháhlé oddrobování se jejich kupní síly, jež stihne dočasného chvilkového držitele peněz poměrně málo citelně, poněvadž ti, kteří peníze přijímají směnou za statky věcné, dovedou přiměřeným zvýšením cen nahraditi si újmu tímto způsobem vzniklou, kdežto mnozí z těch, kteří přijímají peníze jako důchod za práci, dovedou si rovněž přiměřeně zvýšení tohoto důchodu vynutiti, takže se vše pouze jaksi počítá na větší počet jednic a pokles kupní síly peněz nahrazuje se větším jich počtem a tím se ulamuje hrot věcnému dosahu převýšed papírových peněz. Podrobněji jeví se vztahy mezi penězi a ostatními směňovanými statky i mezi jejich kupní silou a cenami takto. Peníze, jež v některém státě obíhají, nutno děliti ve dvě skupiny. Jedny zůstávají určitým souborem trvale v oběhu, úhrn druhých kolísá, někdy jich je v oběhu více, jindy méně. Peníze, jež se drží trvale v oběhu, konají svou úlohu prostředkovatele směn úplně spolehlivě, ať jsou to plnoobsažné peněz kovové, nebo nesměnitelné peníze papírové; u nich nezáleží na tom, jak byly vydány do oběhu, a nikdo neuvažuje, pokud se papírových peněz týče, zda budou jednou zápůjčky, jež představují, správně splaceny. Množství jednic takovýchto peněz, i seskupení jich v poměrný počet větších nebo menších kusů, mincí nebo státovek, je dáno v každé zemi jejími hospodářskými poměry a je v různých státech velmi různá. Čím je stát hospodářsky vyvinutější, tím jsou tam obraty směn statků dle množství poměrně větší i častější, a je tam potřebí, aby se penězi ovládly, poměrně více peněz v oběhu. Ale na druhé straně také peníze se v takovéto vyspělejší zemi rychleji obracejí, a tato okolnost působí směrem opačným na potřebné množství peněz. Záleží tu však ještě na jednom činiteli, na cenách zboží, neboť čím vyšší jsou ceny statků, tím je více peněz na ovládnutí obrátů směn potřebí. Ceny zboží jsou právě výslednicí poměru mezi zmíněným trvalým množstvím peněz v oběhu a jich hybností na jedné straně, i mezi objemovými úhrny obrátů zboží na druhé straně. Ceny jsou ze všech těchto čtyř činitelů činitelem nejpružnějším a přizpůsobují se vlivu ostatních tří, hlavně ovšem vznistu obrátů zboží dle množství a počtu těchto obrátů. Prodává-li se a kupuje více zboží a přechází toto zboží, než se spotřebuje, častěji z ruky do ruky,

a zůstaly poměry na straně peněz tytéž, poklesají ceny; kdežto obracejí-li se rychleji peníze a ostatní činitele se nezměnili, ceny podraží.

Množství peněz, trvale se v oběhu držících, je poměrně činitel nejstálější. Tato stabilita jest arcíř umožněna tím, že mimo tyto trvalé peníze oběh sám si vypomáhá v dobách větší potřeby peněz zmíněnými penězi doplňkovými, výpomocnými bankovkami, eskomptem směnek a lombardem cenných papírů od cedulové banky vyžádanými, jimiž se v dobách hospodářsky příznivých umožňuje zrychlení výroby a oběhu. Poněvadž se za zapůjčení těchto bankovek platí úrok, vracejí se samy k bance, když odbyt vážne a nevyplácí se takto na úvěr podnikateli. Tyto výpomocné bankovky na ceny zboží vlivu nemají, naopak, zachycují a vyrovnávají tlak, který by se za zvýšených a zrychlených obrátů zboží v dobách výhodné konjunktury poklesem cen musil jevití a napomáhají tak k stálosti cen. Přirozeným vývojem i řečeného pevného kmene peněz sice ponenáhu, téměř nepozorovaně, přibývá — stálý mírný vzestup cen po všem světě je toho patrným důkazem — ale náhlejší jich rozmnožení, zvláště kovových peněz plnoobsažných, nenásilným způsobem, je téměř vyloučeno. Za to nepatří k nijakým vzácnostem, že státní vlády a správy zasahují v dobách finanční tísně svémocně v toto jemné ústrojí a vydávají papírové peníze, které trvale v oběhu ponechávají, rozmnožující jimi náhodně a podle své libovůle zmíněný pevný kmen peněz v oběhu.

Účinek tohoto násilného kroku záhy se dostaví. Jsou-li v oběhu vedle papírových peněz plnoobsažné peníze kovové, přestanou postupně, jak se tlačí do oběhu peníze papírové, konati úlohu peněz a stanou se zbožím, jež se kupuje a prodává draže než za jmenovitou hodnotu. Peníze papírové platí pak méně než peníze kovové a je samozřejmé, že ten, kdo platí úroky, mzdy, starší dluhy, činí to penězi papírovými. Pro styky s cizinou příkaz nuceného oběhu však neplatí a musí se tu platiti plnoobsažnými penězi kovovými. Podobně v domácích stycích obchodních vymizí si majitelé zboží při nových směnách placení penězi kovovými. Tímto způsobem vymizí ponenáhu kovové peníze úplně z oběhu a vystěhují se dílem do ciziny, dílem se doma zdržují a schovávají. Pokud bylo vydáno papírových peněz jen tolik, že nahradily v oběhu pouze vytlačené plnoobsažné peníze kovové a pokud platební bilance styků s cizinou není pasivní, takže jest možno plnoobsažných kovových peněz i tu postrádati, nebude změna v poměrech peněžního oběhiva míti vlivu ani na domácí ceny zboží, ani na cenu peněz či kurs měny v cizině. Vydá-li se však papírových peněz více a vydávají-li se snad stále další množství, brání se domácí majitelé zboží proti ztrátám, jež by poklesem ceny peněz utrpěli, kdyby zboží prodávali za ceny dosavadní, a zvyšují ceny.

Prvý náraz k zvýšení cen vyšel u nás od vydatele papírových peněz samotna, od státu; platil totiž stát při svých nákupech každému skvěle. Přenesl se pak s nutných potřeb živobytných na mzdy ve všech odvětvích průmyslových a zasáhl pak všechny statky. Konečně vymohli si i státní zřízení vyšší služné. Stát musil tímto způsobem vydávati stále větší a větší úhrny, kdežto daně na druhé straně zůstávaly nezvýšeny. Tak rostl oběh papírových peněz obrovitě, směnná jejich hodnota či kupní síla jejich protichůdně poklesala a ceny statků neslýchaně rostly. Mnoho bylo na tomto vzestupu cen vinno také plýtvání penězi všech těch, kdož dovedli za války hravě vydělávati tisíce, jakož i nedostatečná nabídka téměř všech nezbytných potřeb živobytných. Není tudíž možno zjistiti u nás ryze teoreticky objektivný vliv převýdaje papírových peněz na ceny statků, na celkovou úroveň cenovou všech statků v oběh zatažených; ale že zachovává se i za převýdaje peněz zmíněný přímý vztah mezi množstvím obíhajících peněz a cenami, jsou-li ostatní činitelé titíž, je nesporno. Lze věc přirovnati k jakémusi rozředování statků vydanými penězi, takže na jeden podíl peněžní jednice připadá pak statků méně, čili, měřeno opačně, za určité množství zboží je nutno dáti peněžních jednotek více.

Zhruba představuje úhrn obíhajících peněz tudíž týž podíl penězi směňovaných statků jako za poměrů pravidelných, jenže jest vyjádřen mnohem větším množstvím peněžních jednic než druhdy a je tedy potřebí veškerého tohoto zvětšeného množství peněz v oběhu, aby se ovládly tytéž prováděné směny statků, na něž dříve stačil úhrn peněz mnohem menší. Objektivně se v oběhu proto nijak nepocituje převýdaj papírových peněz, neboť veškerý soubor nyní obíhajících peněz představuje dřívější nezbytně potřebný stálý kmen peněz, a tím se zároveň vysvětluje, že nikdo nevzpomíná na druhou stránku povahy peněz, na peníze jako uschovatele hodnot a na konečnou realizaci soukromohospodářské pohledávky jejich vůči státu ani v době sebe větší inflace papírových peněz. Představujeť ostatně nynější větší množství peněz, jež průměrně jednotlivec v rukou drží, asi tutéž hodnotu, má tutéž kupní sílu jako dřívější mnohem menší množství peněz meznehodnocených a hrozící mu škoda úplným znehodnocením pohledávky vůči státu je věcně v obou případech téhož rozsahu. Ale také jiné subjektivné důvody padají tu částečně v úvahu. Čím menší hodnoty jsou peněžní jednice, tím rozběhnou se do nejširších kruhů obyvatelstva a tím připadá na jednotlivce poměrně menší reálná hodnota peněz představovaná a tudíž i menší ztráta úplným znehodnocením peněz snad hrozící.

Převýdaj papírových peněz způsobuje jistě četným jednotlivcům škody, neboť poklesem kupní síly ceny peněz rozplývá se trvalejším držitelům peněz a peněžních pohledávek jejich jmění a uniká, a podobně jsou rostoucím podražováním cen postiženi všichni

poživatelé důchodů: služného, mzdy a úroků, pokud se nepřizpůsobil číselný úhrn těchto důchodů novým cenám tak, aby brali ve skutečnosti týž důchod jako dříve. Ale dnešní veliká hybnost hospodářského života, jež jeví se hlavně i ve veliké pohyblivosti peněz, způsobuje, že se tato škoda rozptyluje, rozděluje mezi řadu postupných držitelů peněz a není jimi tak pocítována, jako bývalo v dobách starších, kdy peníze bývaly mnohem nehybnější a častěji se thesauovaly. Mnohem hůře jsou na tom majitelé pohledávek — a v tomto směru vrhá novodobé pronikání úvěrové za rozvratů měnových těžké stíny, jichž zase dřívější doby bývaly mnohem větší měrou ušetřeny. Na druhé straně však stát jako soukromý hospodář získal výdajem papírových peněz asi to, co jeho někteří občané ztratili; i kdyby totiž všechny vydané papírové peníze po čase řádně vyplatil a vzal je najednou z oběhu, uhradí za ně přece jen méně než dostal, poněvadž za hodnotnější jednice peněžní, větší kupní síly, bude vraceti sice týž počet peněz, ale peněz kupní síly pokleslejší, menší. A byla-li vydání státní, uhrazená výdajem papírových peněz, nutna — tu je arcit vlastní kořen problému — byl by si na ně stát musil opatřiti úhradu buď daněmi, nebo jinou nucenou výpůjčkou, a konec konců přece by účet zaplatili státní občané. Ovšem, při každém tomto způsobu úhrady byl by rozvrh na jednotlivé poplatníky značně rozdílný a v tom právě vězí nespravedlivost převýdaje peněz, že postihuje jednotlivé vrstvy velmi nesterjně a způsobuje násilné přesuny majetku a důchodů. Ale země jako národohospodářský celek převýdajem peněz ve vnitřním svém hospodářství přímé hmotné škody neutrpěla, neboť co jedni příslušníci ztratili, získal stát jako soukromý hospodář, nebo, lépe řečeno, tím získali jiní, že nemusili uhrazovati státní výdaje daněmi.

Nejen to, i veškerá činnost hospodářská a poměry výrobní a oběhové se přizpůsobují nové základně, novým předpokladům, podmínkám a důsledkům: ceny statků a mzdy se přiměřeně zvýšily, a kdyby nebylo na příklad v našich poměrech násilného uzavření hranic a jiného zasahování ve volný vývoj výroby, oběhu a spotřeby, nastalo by ještě přiměřenější vyrovnání důsledků, způsobených násilnou poruchou převýdaje peněz. Ovšem, krivdy, které se převýdajem peněz jednotlivcům vskutku staly, se téměř vůbec dodatečně napravití nedají, vždyť bývalí držitelé peněz dávno peníze vydali a rovněž veliká většina majitelů pohledávek je vybrala a spotřebovala. Za to však poživatelé důchodů si pro většinu v dnešní době vymohli také již zvýšení důchodů, aby aspoň v budoucnu netrpěli nové újmy, a rovněž i úrok a činže by za volných poměrů soutěžních přiměřeně podražily a nastala by i tu pro příští doby rovnováha. Také povšechné poměry národohospodářské, pokud se ostatních stránek výroby, oběhu i spotřeby týčí, by se rovněž za pravidelného jinak vývoje poměrů po převýdaji

peněz přizpůsobily zvýšenému počtu peněžních jednic v oběhu, a nebýti rušivých vlivů jiných, s převýdajem peněz nesouvislých, běželo by vše i u nás bývalým řádem.

Násilným převýdajem peněz vznikají zajisté mnohé hospodářské třenice a přesuny, a poruchy ty se stále nově posilují, pokračuje-li se v násilném vydávání papírových peněz dále. Ale zastaví-li se tento výdaj a zůstává se pak volné pole klidnému hospodářskému vývoji, přizpůsobí se hospodářský život do nejmenších podrobností novým poměrům, spřátelí se s nimi a ustálí se na nich. Když se poměry v některé zemi takto nově ustálily, nikdo již netrpí nových škod ani přímo na majetku a důchodech, ani nepřímo poruchami výroby nebo oběhu. Pak se již věcné důsledky převýdaje peněz úplně vyrovnají a snad i zapomenou, a zbývá z nich jen důsledek formální, že se všechny ceny zboží a důchody počítají na menší jednice peněžní, udávají se tedy čísla poměrně většími.

Abyste směnná hodnota pokleslých peněz takto ve vnitřním oběhu ustálila, není ani potřebí za poměrů jinak urovnaných a pravidelných zbylou soukromohospodářskou pohledávku vůči státu nějak zvlášť zaručovat, tedy snad prohlásiti papírové peníze v této nové hodnotě jejich směnitelnými za peníze zlaté, právě tak jako to není nutno za pravidelných poměrů před převýdajem papírových ve příčině obíhajících papírových peněz, a kdyby i pevný kmen peněz v oběhu tkvících byly vesměs jen peníze papírové. Má-li stát dosti zlata a může si tento přepych dovoliti, tím lépe.

Když už se tedy ve státě papírové peníze v sebe větším množstvím do oběhu dané jednou „vzily“, to jest, když poměrné podražení cen úplně proniklo a zasáhlo i statky nemovitě, a když na druhé straně se mu přizpůsobily i důchody a zvýšily se náležitě mzdy, služné, úroky a činže — k tomu jest potřebí arcí delšího času a nutným předpokladem především jest, aby se další vydávání peněz zastavilo — pak již nikomu ve vnitřním oběhu nevádí, že obíhá peněz mnohem více než druhdy a zavládnou poměry pravidelné.

Pokleslá měna a vnější tržba.

Měna byla původně založena v různých pokročilejších zemích na téměř základě, jednice peněžní byly stanoveny všude podle váhy stříbra nebo zlata. Ale přes to neměla táž váha drahého kovu v různých zemích stejnou kupní sílu. Působí na vývoj její veskerý soubor různých hospodářských činitelů, v nichž je vyjádřena přirozená i lidskou činností vybudovaná osobitost každé země.

Tyto poměry staly se ještě spletitějšími násilným zasahováním